

AGNIESZKA SADŁO

INSTYTUT PRAWA

WSPÓL SZCZYTNIO

POZYCJA POKRZYWDZONEGO W POSTĘPOWANIU W SPRAWACH O WYKROCZENIA

Pozycja pokrzywdzonego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, a co za tym idzie jego prawa i obowiązki są zróżnicowane i uzależnione są od tego w jakiej roli pokrzywdzony w tym postępowaniu występuje.

Zgodnie z artykułem 25 § 1 kpw pokrzywdzonym jest ten, czyje dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez wykroczenie. Pomimo braku recepcji przepisu § 2 art. 49 kpk, z uwagi na fakt iż, ustawodawca użył określenia „ten” a nie wymienił jak w § 1 art. 49 kpk konkretnych podmiotów, przyjęć należy że pokrzywdzonym jest więc oprócz osoby fizycznej lub prawnej także instytucja państwowa, samorządowa i społeczna, choćby nie miała osobowości prawnej. Pojęcie pokrzywdzonego rozciągnięte zostało na zakład ubezpieczeń w zakresie w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Ustawodawca używa jednak określenia „za pokrzywdzonego uważa się” a nie „pokrzywdzonym jest”, z czego należy wyciągnąć wniosek że zakład ubezpieczeń nie jest pokrzywdzonym a jedynie przysługują mu uprawnienia pokrzywdzonego. W razie śmierci pokrzywdzonego, prawa które by mu przysługiwały mogą wykonywać osoby najbliższe (art. 25 § 2 kpw). Osoby najbliższe to: małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (art. 47 § 3 k.w.).

Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia recypował art. 51 kpk z czego wynika, że, za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu, jeżeli pokrzywdzony jest małoletni lub

ubezważniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą opieką pokrzywdzony pozostaje, jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęcią pokrzywdzony pozostaje.

Zwrócić należy uwagę na fakt, że w postępowaniu w sprawach o wykroczenia nie ma zastosowania art. 49 § 4 kpk, a to oznacza, że w sprawach o wykroczenia, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, prawa pokrzywdzonego nie może wykonywać organ kontroli państwowej, który w zakresie swojego działania ujawnił wykroczenie i wystąpił z wnioskiem o ukaranie. Organowi temu służą bowiem uprawnienia oskarżyciela publicznego i występując w tym charakterze ma on możliwość uwzględniania interesów pokrzywdzonego. Natomiast jeżeli pokrzywdzony jest podmiotem który ma jednocześnie uprawnienia do bycia oskarżycielem publicznym w danej sprawie, to nie może on w postępowaniu przed sądem występować jednocześnie w obu tych rolach. Wniesienie wniosku o ukaranie przez organ uprawniony do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w danej sprawie powoduje, że sąd o terminie rozprawy (lub posiedzenia) w takim wypadku powiadomi go jako stronę, a nie jako pokrzywdzonego, który jako strona może działać wyłącznie jako oskarżyciel posiłkowy.¹

Bardzo ważną rolę odgrywa pokrzywdzony w przypadku wykroczeń ściganych na żądanie, a mianowicie art. 5 § 1 pkt. 9 kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia stanowi, że nie wszczyna się postępowania a wszczęte umarza jeśli brak jest żądania ścigania pochodzącego od uprawnionej osoby gdy ustawa tego wymaga. § 4 Zarządzenia nr 323 Komendanta Głównego Policji również wskazuje na zakończenie czynności wyjaśniających kiedy brak jest żądania ścigania i gdy prowadzone one były na podstawie art. 5 § 4 kpw, natomiast jeżeli pokrzywdzony będący na miejscu zdarzenia nie żąda ścigania sprawcy wykroczenia ściganego na żądanie, policjant dokumentuje ten fakt wyłącznie w notatniku służbowym (§11 ust. 6 cyt. Zarz.). Wykroczenia dzielą się na te które względnie ścigane są na żądanie pokrzywdzonego (to takie gdzie sprawca jest osobą najbliższą dla pokrzywdzonego) i te bezwzględnie ścigane na żądanie pokrzywdzonego (niezależnie od tego kto jest sprawcą.). Przepis art. 6 kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia określa reguły składania oraz cofania takiego żądania pochodzącego właśnie od

¹ J Lewiński, Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, Palestra 11/12, 2003, str. 140

pokrzywdzonego. W sytuacji wykroczeń ściganych na żądanie, gdy występującym z wnioskiem nie jest pokrzywdzony, organ taki powinien wymagane żądanie uzyskać od osoby uprawnionej do jego złożenia. Żądanie ścigania pochodzące od pokrzywdzonego może być złożone na piśmie albo zgłoszone ustnie do protokołu. Żądanie złożone co do niektórych tylko współdziałających w popełnieniu czynu pozostaje skuteczne także wobec osób niewskazanych w żądaniu, jeżeli nie są to osoby najbliższe dla pokrzywdzonego, o czym należy pouczyć składającego żądanie przed jego przyjęciem. (art. 6 § 2 kpw). Natomiast § 3 omawianego artykułu nadaje pokrzywdzonemu prawo do cofnięcia żądania, do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie, jednak w razie cofnięcia ponowne jego złożenie jest niedopuszczalne. Niedopuszczalne jest również cofnięcie żądania wobec niektórych tylko współdziałających w popełnieniu czynu, chyba że są to osoby najbliższe dla pokrzywdzonego. W sytuacji kiedy wniosek o ukaranie skierowany został przez samego pokrzywdzonego, odstąpienie przez niego od popierania takiego wniosku oznacza zarazem odstąpienie od żądania ścigania. Warte zaakcentowania w tej konstrukcji jest rozwiązanie, polegające na niepodzielności podmiotowej cofnięcia żądania. Nie dotyczy to jednak osób najbliższych. Pokrzywdzony musi więc zdawać sobie sprawę z tego, że złożenie żądania prowadzi do uruchomienia ścigania wszystkich osób współdziałających w popełnieniu czynu, powinien być on zatem o tym pouczony. Trzeba podkreślić również że w odróżnieniu od cofania wniosku o ściganie w postępowaniu karnym (art. 12§ 3 kpk), cofnięcie żądania w postępowaniu w sprawach o wykroczenia dla swojej skuteczności nie wymaga zgody sądu, ani też prowadzącego czynności wyjaśniające. Decyzja ta należy tylko do pokrzywdzonego i żadna aprobatą nie jest tu wymagana. Żądanie ścigania jest natomiast przedmiotowo podzielone. Jeśli zostanie popełnionych kilka wykroczeń na szkodę tej samej osoby, dopuszczalne jest złożenie żądania ścigania sprawców tylko niektórych z nich, a nie wszystkich tych wykroczeń.²

Art. 25 § 4 kpw stanowi, że pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego. Tak więc pokrzywdzony może być oskarżycielem posiłkowym ubocznym – jeśliłoży oświadczenie, że będzie działał obok oskarżyciela publicznego(art. 26 § 3 kpw). Oświadczenie takie składa się w terminie 7 dni od zawiadomienia go przez oskarżyciela publicznego o przesłaniu do sądu wniosku o ukaranie. Termin ten jest terminem prekluzyjnym (nieprzywracalnym). Sąd nie

² S Stachowiak, Podstawowe uprawnienia pokrzywdzonego w ujęciu nowego kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, Przegląd Policyjny, Nr 3-4 , 2002, str. 41

może tego oświadczenia nie przyjąć. Zgodnie jednak z art. 56 § 2 kpk sąd, orzeka, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, jeżeli stwierdzi, że nie jest on osobą uprawnioną albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania złożone zostało po terminie. Odstąpienie oskarżyciela posiłkowego ubocznego od oskarżenia nie tamuje rozpoznania sprawy (art. 28 § 2 kpw). W razie odstąpienia od oskarżenia nie może on ponownie przyłączyć się do postępowania (art. 57 § 1 kpk w zw. z art. 28 § 2 kpw). Pokrzywdzony może również wystąpić w roli oskarżyciela posiłkowego konkurencyjnego – jeżeli w sprawie o wykroczenie ścigane na żądanie pokrzywdzonego wniesie samodzielnie wniosek o ukaranie bezpośrednio do sądu, bez pośrednictwa Policji (art. 27 § 1 kpw), stając się tym samym stroną postępowania, może również być oskarżycielem posiłkowym subsydiarnym – jeżeli w sprawie o wykroczenie inne niż ścigane na żądanie pokrzywdzonego wniesie samodzielnie wniosek o ukaranie w wypadku, gdy w ciągu miesiąca od powiadomienia o wykroczeniu organu uprawnionego do wystąpienia w tej sprawie w charakterze oskarżyciela publicznego nie zostanie powiadomiony przez ten organ o wniesieniu wniosku o ukaranie albo otrzyma powiadomienie o odstąpieniu od skierowaniu wniosku o ukaranie do sądu (art. 27 § 2 kpw).

Pokrzywdzony może więc działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego wyłącznie jako oskarżyciel posiłkowy uboczny, a zamiast oskarżyciela publicznego – jako oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny lub subsydiarny, a także jako oskarżyciel posiłkowy uboczny w wypadku, gdy oskarżyciel publiczny odstąpi od oskarżenia (odstąpienie to nie wiąże sądu).³

Art. 27 § 5 kpw, odsyła nas do art. 55 § 3 kpk co oznacza, że w wypadku wniesienia przez pokrzywdzonego samodzielnie wniosku o ukaranie (jako oskarżyciel posiłkowy subsydiarny), inny pokrzywdzony tym samym czynem może aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie przyłączyć się do postępowania (jako oskarżyciel posiłkowy uboczny). Sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych (ubocznych) występujących w sprawie, jeżeli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Sąd orzeka, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, gdy bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli. Na postanowienie sądu o ograniczeniu liczby oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie zażalenie nie przysługuje. Oskarżyciel taki który nie bierze udziału w postępowaniu, ponieważ sąd ograniczył liczbę oskarżycieli posiłkowych

³ J Lewiński, Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, Palestra 11/12, 2003, str. 140

występujących w sprawie, może przedstawić sądowi na piśmie swoje stanowisko w sprawie w terminie 7 dni od daty doręczenia postanowienia.

Jeżeli pokrzywdzony złoży wniosek o ukaranie, pomimo, że oskarżyciel publiczny także złożył taki wniosek, to złożenie wniosku o ukaranie przez pokrzywdzonego traktuje się jako oświadczenie pokrzywdzonego, że będzie on działał obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny).

Oskarżyciel posiłkowy występujący z wnioskiem o ukaranie działa zamiast oskarżyciela publicznego, co jednak nie oznacza, że wstępuje on w prawa tego ostatniego. Jest on pełnoprawną stroną realizującą funkcję oskarżania i zarówno wówczas, gdy występuje zamiast, jak i obok oskarżyciela publicznego. Jego działalność procesowa polega na popieraniu oskarżenia własnego lub wniesionego przez oskarżyciela publicznego. Występując obok oskarżyciela publicznego, oskarżyciel posiłkowy zajmuje samodzielne stanowisko.⁴

Będąc jeszcze w kręgu art. 27 kpw wspomnieć należy, że § 4 zobowiązuje prezesa sądu do zawiadomienia właściwego oskarżyciela publicznego o wniesieniu przez pokrzywdzonego wniosku o ukaranie zarówno wtedy, gdy złożył go jako oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny (czyli gdy wykroczenie jest ścigane na żądanie pokrzywdzonego), jak i wtedy, gdy złożył go jako oskarżyciel posiłkowy subsydiarny (gdy nie dostał informacji o skierowaniu wniosku przez oskarżyciela publicznego lub dostał informacje o odstąpieniu od skierowania wniosku o ukaranie). Jeśli właściwy oskarżyciel publiczny w ciągu 14 dni od otrzymania zawiadomienia o wniesieniu wniosku o ukaranie przez pokrzywdzonego, również wniesie o ten sam czyn tej samej osoby publiczny wniosek o ukaranie, złożenie przez pokrzywdzonego wniosku o ukaranie traktuje się jako złożenie oświadczenia, że będzie on działał obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny). Odstąpienie oskarżyciela posiłkowego konkurencyjnego lub subsydiarnego od oskarżenia powoduje umorzenie postępowania (art. 28 § 1 kpw), ale tylko wtedy gdy nie działa obok oskarżyciela publicznego a zamiast niego. Sąd umarza postępowanie również w wypadku, gdy tego rodzaju oskarżyciel posiłkowy nie stawia się na rozprawę bez usprawiedliwienia. Niestawiennictwo to uważa się za odstąpienie od oskarżenia (art. 29 § 2 kpw). Jednak odstąpienie oskarżyciela publicznego od oskarżenia nie pozbawia oskarżyciela posiłkowego jego praw, bowiem odstąpienie takie nie wiąże sądu (art.28 § 2 kpw w zw. z art. 57 § 1 kpk).

⁴ B Wójcicka, Pozycja pokrzywdzonego w nowym kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia, Prokuratura i Prawo nr 10, 2001, str.19

W razie śmierci oskarżyciela posiłkowego konkurencyjnego lub subsydiarnego, sąd zawiesza postępowanie, a osoby najbliższe mogą wstąpić w prawa zmarłego. Jeśli w terminie zawitym miesiąca od dnia śmierci oskarżyciela osoba uprawniona nie wstąpi w prawa zmarłego, sąd umarza postępowanie. W razie śmierci oskarżyciela posiłkowego ubocznego, osoby najbliższe mogą przystąpić do postępowania w każdym jego stadium.

Jeżeli w sprawie, w której wniosek o ukaranie złożył oskarżyciel publiczny lub oskarżyciel posiłkowy subsydiarny, pokrzywdzony nie skorzysta ze swojego prawa i nie złoży oświadczenia, że będzie działał obok tego oskarżyciela jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny), to pozbawia się możliwości działania jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Nie będąc stroną nie będzie mógł realizować uprawnień, które w postępowaniu w sprawach o wykroczenia przysługują stronie.⁵ W szczególności nie będzie mógł:

- zgłaszać sprzeciwu wobec wniosku o skazanie obwinionego w określony sposób bez przeprowadzania rozprawy (art. 63 i 64 kpw), lub bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 73 kpw). Wniosek o ukaranie bez przeprowadzania rozprawy złożony przez oskarżyciela publicznego nie może być uwzględniony jeśli w terminie określonym przez sąd pokrzywdzony, który już przystąpił do oskarżenia jako oskarżyciel posiłkowy zgłosi wobec niego sprzeciw, choćby spełnione były wszystkie inne warunki. Wniosek samego obwinionego o skazanie go w określony sposób bez przeprowadzenia rozprawy również nie może być uwzględniony przy sprzeciwie oskarżyciela posiłkowego ubocznego, ale tutaj również oskarżyciela publicznego. Jednak jeśli oskarżyciel posiłkowy lub publiczni nie stawiają się na rozprawie prawidłowo zawiadomieni, nie stoi to na przeszkodzie uwzględnienia wniosku. W przypadku złożenia przez obwinionego do chwili zakończenia pierwszego przesłuchania na rozprawie wniosku o skazanie go w określony sposób bez przeprowadzania postępowania dowodowego obowiązuje procedura jak przy złożeniu przez niego takiego wniosku przed rozprawą,

- wnieść apelacji od wyroku (art. 103 § 2 kpw) Wyrok wraz z uzasadnieniem doręcza się oskarżycielowi posiłkowemu na jego żądanie, który to ma 7 dni (termin zawity) od jego otrzymania na wniesienie apelacji (przy postępowaniu przyspieszonym termin ten wynosi 3 dni). Oskarżyciel posiłkowy ma prawo brać udział w rozprawie i posiedzeniu sądu

⁵ J Lewiński, Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, Paestra 11/12, 2003, str. 144

odwoławczego bez względu na to z czyjej inicjatywy postępowanie odwoławcze zostało wszczęte,⁶

- sprzeciwu od wyroku nakazowego. Sprzeciw jest zwyczajnym środkiem zaskarżenia przysługującym stonom a więc i oskarżycielowi posiłkowemu, który składa się terminie zawitym 7 dni od otrzymania wyroku nakazowego. Wniesienie sprzeciwu powoduje, że sprawa wraca do ponownego rozpoznania na zasadach ogólnych. Oskarżyciel posiłkowy jaki i publiczny mogą wycofać sprzeciw do rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie i wtedy staje się on prawomocny (w przypadku kilku sprzeciwów jego cofnięcie jest skuteczne gdy każdy uprawniony go wycofa),

- wniosku o wznowienie postępowania (art. 542 § 1 kpk w zw. z art. 113 § 1 kpw). Strona jaka jest oskarżyciel posiłkowy jest uprawniona w zakresie nadzwyczajnych środków zaskarżenia do złożenia wniosku o wznowienie postępowania, nie ma uprawnień natomiast do wniesienia kasacji (art. 110 kpw).

Konieczne jest w tym miejscu zwrócenie uwagi na uprawnienie pokrzywdzonego do ewentualnego zaskarżenia decyzji o odmowie wszczęcia postępowania lub o umorzeniu postępowania. Zgodnie z przepisem art. 59 § 2 kpw pokrzywdzony jest jednym z podmiotów uprawnionych do wniesienia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania. Zaznaczyć należy, że to uprawnienie pokrzywdzonego jest niezależne od tego czy to on składał zawiadomienie o wykroczeniu, czy też nie. Osobie, która złożyła zawiadomienie o wykroczeniu, choćby nie była pokrzywdzonym również takie zażalenie przysługuje. Natomiast w razie stwierdzenia okoliczności wyłączających orzekanie po wszczęciu postępowania (62 § 2 kpw) sąd wydaje postanowienie o jego umorzeniu, na które przysługuje zażalenie.⁷ Ze względu na brak jakiegokolwiek zastrzeżenia w tej materii, służy ono tylko stronom (art. 103 § 3), czyli inaczej niż np. w art. 59 § 2 kpw zd. drugie. Dlatego też art. 60 § 2 zakłada zawiadomienie stron o posiedzeniu, na którym rozstrzygano by w kwestii dopuszczalności procesu.⁸ Zgodnie z przepisem art. 61 i zaistniałych w pkt. 1 i 2 § 1 przesłanek sąd może odmówić wszczęcia postępowania a wszczęte umorzyć, i tutaj również

⁶ B Wójcicka , Pozycja pokrzywdzonego w nowym kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia, Prokuratura i Prawo nr 10, 2001, str. 21

⁷ S Stachowiak, Podstawowe uprawnienia pokrzywdzonego w ujęciu nowego kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, Przegląd Policyjny, Nr 3-4 , 2002, str. 43

⁸ T Grzegorzczak, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, komentarz, Warszawa 2003, str. 263

zażalenia przysługuje tylko stronom – a więc oskarżycielowi publicznemu i posiłkowemu, a nie przysługuje pokrzywdzonemu, który nie przystąpił do oskarżenia jako oskarżyciel posiłkowy.

Podstawowym prawem pokrzywdzonego jest być zawiadomionym o miejscu i terminie rozprawy, a tym samym do brania w niej udziału (art. 65 § 1 kpw). Jeśli pokrzywdzony nie stawił się na rozprawę i w aktach sprawy brak jest dowodu doręczenia mu zawiadomienia, rozprawę trzeba odroczyć (art. 71 § 2 kpw). Sąd może jednak przeprowadzić, jeśli uzna to za celowe postępowanie dowodowe, natomiast oskarżyciel posiłkowy (nie pokrzywdzony) może na następnej rozprawie zażądać ponownego przeprowadzenia dowodu.

Zgodnie z art. 30 § 1 kpw zarówno pokrzywdzony, jak i oskarżyciel posiłkowy (każdy) może korzystać z pomocy jednego pełnomocnika, którym może być adwokat, radca prawny, a w wypadku, gdy pokrzywdzonym jest instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, także pracownik tej instytucji lub jej organu nadrzędnego.

Oskarżyciel posiłkowy o którym mowa w art. 27 § 1 i 2 kpw a więc - konkurencyjny oraz subsydiarny ponosi koszty postępowania w sytuacji gdy obwiniony zostanie uniewinniony lub postępowanie zostanie umorzone, chyba że postępowanie zostanie umorzone z uwagi na niewstąpienie osoby najbliższej w prawa zmarłego oskarżyciela posiłkowego (art. 118 § 2 kpw). Sąd może zwolnić oskarżyciela posiłkowego w całości lub w części od zapłaty na rzecz Skarbu Państwa kosztów sądowych, jeżeli istnieją podstawy do uznania, że uiszczenie ich byłoby dla niego zbyt uciążliwe ze względu na sytuację rodzinną, majątkową i wysokość dochodów, jak również wtedy, gdy przemawiają za tym względy słuszności (art. 624 § 1 kpk w zw. z art. 119 kpw). Natomiast oskarżyciel posiłkowy uboczny – występujący obok oskarżyciela publicznego nie ponosi kosztów postępowania, a w razie uniewinnienia obwinionego lub umorzenia postępowania obciążają one Skarb Państwa. W sytuacji nieuwzględnienia środka odwoławczego wniesionego wyłącznie przez oskarżyciela posiłkowego, ponosi on koszty postępowania odwoławczego na zasadach ogólnych.